Nechtěné Slezsko

*Reflexe českého „slezanství“ v poválečném
Československu (1945–1969)*¹

Jiří Knapík – Zdeněk Jirásek

Projevy českého slezského patriotismu, „slezanství“, můžeme sledovat v průběhu celého 20. století. Jeho základ tvoří konglomerát silného, historickým vývojem podmíněného zemského až místního patriotismu, který se rozvíjel na národnostně smíšeném území českého Slezska.² V jednotlivých vývojových etapách měl ovšem český slezský patriotismus různá specifika. Jinak byl vyjadřován před rokem 1918, tedy v době české národní emancipace, formování politické reprezentace v českém Slezsku a prosazování její sounáležitosti s ústřední českou politikou, jinak v období meziválečném, kdy musel nalézat kompromisy mezi národní myšlenkou a realitou mnohonárodnostního státu. Po roce 1945 prodělal český slezský patriotismus zásadní modifikace dané radikálními společensko-politickými změnami teritoria, v němž se manifestoval; jeho nacionální zahrocení muselo vstřebat odsun německého obyvatelstva z Československa a veřejně mohl být navázán již pouze na středové a levicové politické programy (zvláště národněsocialistický). Určitou setrvačnost některých ide-

1 Tento text vznikl v rámci výzkumného záměru MSM4781305905 „Slezsko v dějinách českého státu a střední Evropy“.

2 Viz DOKOUPIL, Lumír – MYŠKA, Milan – SVOBODA, Jiří a kol.: *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy*, sv. 2. Ostrava, Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity 2005, s. 362 n.; JANÁK, Dušan: Slezská identita jako politický fenomén po roce 1945. In: KOZE-RA, Bartłomiej – LIS, Michał (ed.): *Śląsk Opolski i Opawski w Unii Europejskiej: Postsocialistyczny bagaż i unijne realia / Opolské a Opavské Slezsko v Evropské unii: Postsocialistická zátěž a unijní realie*. Opole, Uniwersytet Opolski – Wydawnictwo Instytutu Śląski 2006, s. 17–19.

ových stereotypů „slezanství“ pak překryl poúnorový mocensko-politický zvrat, který tak znemožnil plynulou a přirozenou krystalizaci nové podoby české „slezské ideje“, a dokonce zabránil svobodné seberealizaci této ideje samotné.

Tento příspěvek si především klade za cíl zjistit, jak se „slezanství“ mohlo po roce 1948 vůbec uplatňovat, pokusit se vymodelovat kontury prostoru, který této ideji vymezoval komunistický režim. Výzkum ovšem znesnadňuje skutečnost, že problematika „slezanství“ po většinu komunistické éry v podstatě nebyla žádnými státními a stranickými orgány samostatně diskutována; ty se věnovaly pouze dílčím problémům spjatým se specifiky Slezska, aniž by se však vlastně hovořilo o Slezsku jako takovém. Reflexí slezské ideje tudíž rozumíme rovněž sledování programové pasivity režimu v této věci, tedy mlčení o problému Slezska při řešení záležitostí, které s ním úzce souvisely. Velmi omezeně lze také sledovat podporu některých politických grémií myšlenkám, které před rokem 1948 náležely k projevům slezského patriotismu, jež však s ním přirozeně už nebyly spojovány.

V tomto textu se opíráme o vžitou periodizaci, kterou pokládáme za naprosto vyhovující. Vycházíme přitom ze skutečnosti, že Slezsko po roce 1945, respektive 1948 jako správní útvar neexistovalo a že komplex společensko-kulturních aktivit, které se k tomuto historickému území upínaly, představoval v zásadě málo podstatný „šum“, jednoznačně se nacházející ve vleku celostátního politického vývoje v Československu. Nezřetelný pulz života „slezské ideje“, možnost realizace jejích určitých projevů, proto nevyvěrá z nějakých vnitřních specifik. V zásadě tak můžeme pro poválečnou éru rozlišit tři časové úseky: léta 1945 až 1947 jako období „omezené demokracie“, během nějž se slezská idea ve své české podobě poměrně dynamicky rozvíjela, dále pak etapu komunistického režimu let 1948 až 1989, a konečně nejnovější období po listopadu 1989, kdy se částečně zdařilo realizovat některé její aspekty; je však třeba dodat, že ve společnosti zdaleka nehrála takovou úlohu jako naposled v historii, krátce po druhé světové válce.³ V případě čtyř desítek let dlouhé etapy komunistického režimu vystupují do popředí především dva úseky – „zakladatelská“ léta 1948 až 1953, kdy byla slezská idea značně zatlačena do pozadí, a léta 1968–1969 jako krátké období její částečné renesance. Další časové úseky se na základě dosavadních výzkumů jeví jako nezřetelné. Naší ambicí v této stati je tuto speciální periodizaci alespoň poněkud více strukturovat.

České slezanství po druhé světové válce

Ačkoli se v dalším textu zaměříme právě na období po únoru 1948, pokládáme za vhodné na tomto místě podat alespoň základní obraz situace těsně po druhé světové

3 Srv. GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, sv. 2. Opava, Ústav historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě 2003, s. 471; JIRÁSEK, Zdeněk: Slezská idea v poválečném Československu. In: *Časopis Slezského zemského muzea* (řada B), roč. 40, č. 2 (1991), s. 185–192, zde s. 191.

válce. Připomínáme zároveň, že tomuto tématu již byla věnována určitá pozornost, což umožňuje charakterizovat zde pouze základní tendence této problematiky.⁴ Především je třeba připomenout, že poválečné rozrušení českého Slezska bylo v rámci českých zemí enormní. Máme přirozeně na mysli obrovské hospodářské ztráty způsobené přímou bojovou činností, ovšem nejen je. Proběhly zde rozsáhlé demografické přesuny. Všeobecně se vybavuje především masivní odsun německého obyvatelstva. Současně se ovšem odehrával i jiný proces, hromadný příchod nových osídlenců, nedisponujících žádnou vazbou na zdejší teritorium. Na druhé straně musíme připomenout i nucený odchod mnoha Čechů v roce 1938, z nichž se vrátili pouze někteří. Nejtragičtěji pak působí uprázdněné místo po Židech vyvražděných nacisty. A nelze přehlédnout ani nejasnou situaci na Těšínsku, kde historické řezy posledních let vepsaly hluboké rýhy do životních perspektiv mnoha jeho obyvatel.

Přes tento obraz revolučního zmaru se české slezanství počalo v podstatě okamžitě prosazovat. Za jeho interpretací, teď již výlučně českou, stály především intelektuální kruhy Opavy, ale i některé osobnosti spjaté s Ostravou a jejím okolím. Nelze opomenout ani pražský Slezský kulturní ústav, který za celou dobu okupace ani na okamžik nepřerušil svou činnost a připravoval se na prosazování „slezských“ požadavků záhy po osvobození.⁵ Narozdíl od předválečného období v reflexi slezanství jednoznačně dominoval prvek nacionální (český), moment teritoriální byl zatlačen do pozadí. Snad jen Leopold Peřich, ředitel Slezského zemského archivu v Opavě a regionální kulturní činitel a historik, podtrhoval trojkulturní klima Slezska, přičemž odmítal omezený nacionální postoj ve prospěch „slezského stanoviska“.⁶ Do jisté míry se s tímto postojem setkáváme ještě v roce 1946 u osvětového činitele Arnošta Mazura. Ten v jedné ze svých úvah říká: „Doba okupace dolehla na Slezsko velmi tvrdě. Slezský člověk si však uchoval své dobré vlastnosti. (...) Je něco ve slezské povaze, co vzbuzuje úctu, něco konstantního, pevného, je to poctivost v práci i v zábavě, v celém životě, něco specificky slezského.“⁷ Přitom stanoviska obou kulturních pracovníků Opavska neměla nic společného s akcentací slezské národnosti, tak jak byla vnímána od počátku devadesátých let 19. století.

Všechny ostatní projevy sledované reflexe se již opíraly o výlučnou konstrukci českosti slezského regionu. Byla to plejáda různých úvah a studií, spjatých například s Petrem Bezručem, s ideou vytvoření slezského Slavína, s propagačním prostorem pro prezentaci výsledků názvoslovné komise a podobně.

4 Viz JIRÁSEK, Z.: Slezská idea v poválečném Československu, s. 186–190; PLAČKOVÁ, Magda – PLAČEK, Vilém: Ke snahám o zřízení Slezské univerzity v Opavě v letech 1946 až 1948. In: *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, roč. 18, č. 1 (1992), s. 5–14.

5 Viz KNAPÍK, Jiří: Zapomenutá národní jednota: Slezský kulturní ústav v Praze 1939–1945. In: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, roč. 1, č. 1 (2008), s. 253–264.

6 PEŘICH, Leopold: *Slezsko: Přehled národnostního vývoje*. Praha, Vyšehrad 1945, s. 9–11.

7 *Z dějin Matice opavské: K 70. výročí jejího založení*. [Příloha Slezského sborníku.] Opava, [Slezský studijní ústav] 1947, s. 4 n.

Z akce „Budujeme Slezsko“ (1945–1946) (foto z fondů Slezského zemského muzea v Opavě)

V těchto intencích pracovala i řada tehdy významných korporací a institucí. Na tomto místě připomeňme především obnovenou Matici opavskou s jejími Matičními dny a heslem „Ostrá hůrka je symbolem – Matice opavská strážkyně národní jednoty slezského lidu“.⁸ Dále je nutno zmínit Slezskou matici osvěty lidové, působící především na Těšínsku, opavskou Slezskou studijní knihovnu, a zejména vzpomenutý pražský Slezský kulturní ústav, jehož přední činovníci (nejčastěji národněsocialistické politické orientace) působili ve vysokých funkcích na různých ministerstvech a v ústředních úřadech.⁹ Reflexe slezanství je patrná pochopitelně i v činnosti Slezského zemského muzea, obdobně tehdejší název opavského divadla – Slezské národní divadlo – mluví sám za sebe.

8 K tomuto spolku nejnověji KNAPIKOVÁ, Jaromíra: *Matice opavská: Spolek, osobnosti a národní snahy ve Slezsku 1877–1948*. Opava, Matice Slezská 2007.

9 Tento spolek, založený v roce 1906 v Praze slezskými rodáky, byl významným nositelem ideje českého slezanství v celé první polovině 20. století. Počátky spolku a jeho program rozebírá studie: KNAPIK, Jiří – KNAPIKOVÁ, Jaromíra: *Od Slezanu k Národní jednotě slezské v Praze: Formování intervenčního programu spolku v letech 1906–1918*. In: *Slezský sborník*, roč. 105, č. 4 (2007), s. 241–274. Historii spolku do konce druhé světové války zachycuje monografie týchž autorů: TÍŽ: „*Slezský konzulát*“ v Praze: *Od Slezanu ke Slezskému kulturnímu ústavu 1906–1945*. Opava, Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě 2010.

Pozoruhodná byla ovšem i propagace poválečné slezské reflexe. Nutno přitom podotknout, že akce tohoto charakteru se setkávaly se zájmem obyvatel českých zemí i mimo sledovaný region. Šlo o různé výstavy a přednáškové akce, z nichž vzešly i publikace trvalejšího charakteru. Připomeňme například cyklus přednášek opavských badatelů o slezské historii, kultuře a národnostní problematice z ledna až března 1946.¹⁰ Přednášeli v něm například Leopold Peřich,¹¹ Bohumil Sobotík a Adolf Turek. Nelze opomenout ani přednáškový cyklus pracovníků Masarykovy univerzity v Brně, který byl publikován i v knižní podobě.¹²

Slezská reflexe nabyla zcela specifické podoby zejména ve vztahu k vytyčení nových poválečných státních hranic. V případě Těšínska nechtěla česká strana na žádné úrovni diskutovat – hranice měla vést podle stavu před 1. říjnem 1938. Mnohé iniciativy směřovaly k připojení různých území aktuálně polského Slezska – Ratibořska, Hlubčicka či Kozelska¹³ – a k rozšíření pohraničního hornatého pásu o německá, respektive polská úbočí, stejně jako o region Kladska. Přestože postoj relevantních ústředních orgánů k těmto snahám byl spíše vlažný, nižší stupně státní moci a zájmové organizace často v těchto případech argumentovaly nutným návratem českosti do poněmčených slezských teritorií.

Poslední rovina reflexe českého slezanství po roce 1945 je spjata se snahou zabezpečit pro Slezsko jasně definované územněsprávní postavení v rámci Československé republiky. Přestože ani tehdy nebylo české Slezsko jakkoli správně uznáno v jeho historických hranicích, uvedená snaha se mnohým exponentům zpočátku jevila jako reálná a úspěšná. Byla totiž zřízena ostravská expozitura Zemského národního výboru v Brně, což řada lidí chápala jen jako určité provizorium před vytvořením slezského zemského orgánu v teritoriálním záběru těchto institucí. Jak ovšem ukázal další vývoj, tato naděje byla klamná.

České slezanství a počátky komunistického režimu

Komunistický režim nastolený v Československu po únoru 1948 usiloval o vytvoření zcela nové společnosti, jejíž hodnotový systém by byl odvozen od marxisticko-leninské ideologie, a měl tudíž stát, navzdory spíše vnějšímu přejímání některých národních tradic, na značně odlišných základech. Tyto programově diskontinuitní tendence se intenzivně rozvíjely především v zakladatelském údobí režimu, trva-

10 Viz VALUŠEK, Bohuslav: Vlastivědné přednášky o Slezsku. In: *Slezský sborník*, roč. 43 (3), č. 3 (1945), s. 195 n.

11 Nejnověji k této osobnosti viz PEŘICH, Leopold: *Texty*. Ed. Pavel Šopák a Karel Müller. Opava, Slezská univerzita v Opavě 2007.

12 *Slezsko, český stát a česká kultura: Cyklus přednášek pořádaných Masarykovou univerzitou v Brně*. Opava, Matice opavská 1946.

13 Viz JANÁK, Dušan: Neklidná hranice: Slezské pohraničí v letech 1945–1947, 1–2. In: *Časopis Slezského zemského muzea* (řada B), roč. 42, č. 1 a 2 (1993), s. 63–75 a 147–168.

jícím zhruba do poloviny padesátých let. Plně v souladu s centralistickým řízením státu měly československou společnost unifikovat „sjednocující“ ideje „sociálního pokroku“, „třídních zájmů“, „budovatelského úsilí“ či „socialistického vlastenectví“. Naopak odstraněny měly být všechny (často domněle) partikulární zájmy nejrůznějších skupin občanů sdružených ve spolcích.¹⁴ Pěstování „slezanství“, slezských tradic tedy nemohlo mít po únoru 1948 naději na dlouhodobější udržení, přestože se mohlo opírat o přízeň prokomunisticky orientované inteligence. A nejen o ni: až zhruba do poloviny roku 1949 měla „slezská věc“ výrazného zastánce i v samém centru komunistické moci, u ministra Zdeňka Nejedlého. Ten ještě při založení Slezského studijního ústavu v Opavě na jaře 1948 rozvíjel teorii o tom, že Slezsko je naším nejslabším místem (myšleno především ve vztahu k Německu), a z toho důvodu je třeba mu věnovat zcela svébytnou pozornost. Záhy ovšem tyto své názory buď opustil, nebo je alespoň v důsledku nově se prosadivších ideologických konceptů přestal hlásat.

Komunistickému režimu se Slezsko mnohem naléhavěji jevilo jako problémový, choulostivý region, jehož dědictví odvádělo pozornost od „socialistické industrializace“. Snažil se tudíž o nivelizaci jeho specifik, přičemž separátně přistupoval k polské národnostní menšině (postup vůči ní poznamenala v letech 1950 a 1951 aféra s takzvanou Ciešlarovou platformou),¹⁵ k problému Hlučínska či nově osídleným pohraničním oblastem. Právě národnostní problematika zde hrála určující roli – neexponovat na veřejnosti „slezanství“, vědomí slezského patriotismu, to znamenalo pro režim současně nejítřit v Ostravském (později Severomoravském) kraji národnostní otázku. Převážně negativní vztah ke „slezanství“ (dobově chápánému jako forma takzvaného buržoazního nacionalismu) měl tedy pro režim určitý stabilizační důvod, podobně jako v případech vztahu česko-slovenského, i když přirozeně v naprosto jiných dimenzích. Od přelomu padesátých a šedesátých let byl dále

14 Milan Myška s Lumírem Dokoupilem hovoří o „racionálně nevysvětlitelném úsilí komunistického režimu potlačit ve vědomí občanů reminiscence na Slezsko a pocit příslušnosti k němu“ (DOKOUPIL, Lumír – MYŠKA, Milan – SVOBODA, Jiří a kol.: *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy*, sv. 1. Ostrava, Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity 2005, s. 61).

15 Za tzv. Ciešlarovu platformu je označován soubor návrhů předsedy Okresního výboru KSČ v Českém Těšíně Pawła Ciešlara, jimiž chtěl v roce 1950 řešit národnostní problematiku na Těšínsku ve smyslu posílení národnostních práv polského obyvatelstva. Vedení KSČ však ústy stranického ideologa Gustava Bareše označilo tyto návrhy za projev „buržoazního nacionalismu“ a Ciešlar byl posléze politicky ostrakizován. (Srv. GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, sv. 2, s. 497 n. (viz pozn. 3); též např. PLAČKOVÁ, Magda: Pavel Ciešlar a jeho platforma: K polské otázce na Těšínsku na počátku 50. let. In: *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, roč. 21, č. 2 (1995), s. 5–8; TÁŽ: Zneužití tzv. ciešlarovštiny na cestě k „začleňování“ polských spolků do komunistického systému na počátku 50. let. In: *Tamtéž*, roč. 22, č. 1 (1996), s. 10–12; KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu: Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov, Šárka 2000, s. 133–135.)

Účastníci přednáškové akce „Slezský týden“ pořádané Slezským kulturním ústavem v Praze v březnu 1946. V popředí předseda Prozatímního Národního shromáždění Josef David (foto z osobních fondů autorů)

v souvislosti se Slezskem jako aktuální stále více reflektován mimo jiné problém takzvaného revanšismu.¹⁶

Zřetelně se přitom v této souvislosti vyprofilovala nová, dichotomická prezentace Slezska. Patriotismus, který se identifikoval s tímto regionem, se zavrhoval jako nezdravé „staré slezanství“, s nímž bylo spjato období „třídního útlaču“, germanizace, česko-polských národnostních rozepří. Nová éra byla naopak spojována s ideou „socialistického Ostravska“. Této „socialistického Ostravska“, které v sobě současně rozpustilo slezský region ze správního hlediska; krajská zřízení z let 1949 a 1960 nijak nerespektovala historické Slezsko, a pokud se již v souvislosti s oběma kraji nějak poukazovalo na jejich slezskou část, hovořilo se běžně o „slezské oblasti“ a jejích zvláštlostech,¹⁷ nebo naopak o „širším Ostravsku“, či dokonce „bývalém Slezsku“.¹⁸

16 Srv. MARIÁNEK, Vladimír: Do nové práce. In: *Radostná země*, roč. 9, č. 1 (1959), s. 4; *Zemský archiv Opava* (dále ZA *Opava*), fond (f.) Krajský výbor (KV) KSČ Ostrava – schůze byra, karton (k.) 213, inventární číslo (inv. č.) 63, zápis ze schůze 12.5.1964; P-824, Vývoj ideologické diverze a její projevy v Severomoravském kraji.

17 Viz např. SVOBODA, Jaroslav: K šedesátinám Heleny Salichové. In: *Radostná země*, roč. 5, č. 2 (1955), s. 54 n.

18 ZA *Opava*, f. KV KSČ Ostrava – schůze byra, k. 174, inv. č. 59, zápis ze schůze 8.4.1958; P-634. Slezské muzeum v Opavě je zde charakterizováno jako krajské muzeum „se sběrnou oblastí bývalého Slezska“.

S jistou nadsázkou můžeme hovořit o tom, že komunistický režim byl ochoten částečně akceptovat jakési „antikvované slezanství“. Prostor pro jeho realizaci byl ohrazen novými muzejními expozicemi (především v Opavě, Jeseníku, Bruntále, Českém Těšíně a Frýdku-Místku), vlastivědnými a historickými pracemi, starší generací slezských umělců,¹⁹ retrospektivně orientovanými literárními díly, slezským folklorem a několika institucemi nebo místními názvy s přídomkem „slezský“. Tento ideologický mantinel byl odolný tím spíše, že se poúnorové Ostravsko jevilo jako silná politická opora režimu.²⁰ Za této situace se tedy pojem Slezska, zbavený jakékoli politické, hospodářské či správní dimenze, redukoval na záležitost kulturní, omezenou navíc zmíněným vzorcem „staré Slezsko“ kontra „nové Ostravsko“. Krystalickou ukázkou této devizy, již státní a stranické orgány důsledně střežily (a v zárodku odmítaly vše, co by z ní vybočovalo), je například výrok poslance Národního shromáždění za Československou stranu lidovou Josefa Závěty v rozpravě k zákonu o postavení závodních výborů základních organizací Revolučního odborového hnutí z března 1959: „...ještě před čtvrt stoletím vypadalo to na Ostravsku jinak než dnes ... v té době se pracujícím Ostravska o dnešním způsobu života a výhodách ani nesnilo. Stačí jen zalistovat ve Slezských písních Petra Bezruče...“²¹

Právě vztah komunistického režimu k Petru Bezručovi, respektive *Slezským písním*, představoval v tomto ohledu poměrně delikátní problém. Dílo básníka, jmenovaného národním umělcem už v roce 1945, totiž symbolicky reprezentovalo slezskou ideu v její nacionální rozpornosti. Z toho důvodu existovaly v komunistickém vedení na přelomu čtyřicátých a padesátých let síly, které se snažily vydávání *Slezských písní* z „ideologických důvodů“ omezit alespoň tím, že by nakladatelství tiskla pouze jejich výbor. Po odstranění generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského a následných úpravách kulturní politiky v roce 1952 však byly tyto tendence potlačeny jako typický projev „kosmopolitismu“, a naopak nastoupena cesta k masovým nákladům uvedeného básnického díla.²² Komunistický režim poté akcentoval především sociální a „třídní“ aspekty Bezručova díla. Oficiózní adorace básníka, který se sám stal doslova zajatcem „bezručovského kultu“, pak ale během několika

19 Spisovatelka Helena Salichová ještě počátkem 60. let hovořila o své „slezské vlasti“ (SALICHOVÁ, Helena: Akce „Budujeme Slezsko“ v letech 1945–1949. In: *Nové Opavsko*, roč. 6, č. 11 (1964), s. 13–16).

20 Srv. JIRÁSEK, Zdeněk: K průběhu roku 1956 v Ostravském kraji. In: *Časopis Slezského zemského muzea* (řada B), roč. 46, č. 1 (1997), s. 91 n.

21 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění Republiky Československé 1954–1960, stenoprotokoly, 31. schůze z 26.3.1959 (www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/031schuz/s031005.htm).

22 Podrobněji viz KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci: Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha, Libri 2006, s. 187–194. Určitou váhu v selektivním přístupu k Bezručovu dílu měl antisemitský a protipolský ráz některých básní a patrně i skutečnost, že tyto tóny za války zneužívala nacistická propaganda. Antisemitské zahrocení bylo naopak v roce 1952 v souvislosti s procesem s Rudolfem Slánským vítané.

let vedla k určitému vyprázdnění jím zosobňovaného „slezanství“. Zvláště se to projevilo během příprav celostátních oslav stého výročí básníkovy narození; podle státních orgánů šlo především o to „upozornit na soudobý smysl“ jeho vystoupení na počátku 20. století a zvýraznit tím význam angažovaného umění vůbec i jeho „zákonitého podílu na progresivním sociálně-politickém, revolučním úsilí lidu“.²³ Nepřekvapí proto, že podle této interpretace bylo Bezručovo výročí označováno jako důležité zázemí hlavního výročí roku 1967, tedy padesátého výročí Velké říjnové socialistické revoluce.

Vztah poúnorového komunistického režimu ke slezskému patriotismu vycházel do značné míry z jeho projevů v letech 1945 až 1947, které již byly v odborné literatuře dostatečně popsány. Bezprostředně tedy usiloval o neutralizaci politických protivníků, zvláště struktur národněsocialistické strany v obvodu ostravské expozitury Zemského národního výboru v Brně, které se identifikovaly se slezanstvím. Již dříve je komunistické orgány spojovaly s takzvaným slezským separatismem.²⁴ Souběžně s první vlnou likvidace spolků a organizací, která zasáhla celou českou společnost, pak musely být rozpuštěny jak Matice opavská²⁵ a Slezská matice osvěty lidové, tak Slezská národní rada. Obecně se přitom argumentovalo potřebou sjednotit veřejný život a vyvarovat se přitom zdvojování kulturních, osvětových či vlastivědných aktivit.²⁶ V červenci 1949 bylo v rámci názvové unifikace divadelní sítě přejmenováno Slezské národní divadlo v Opavě na Městské oblastní divadlo Zdeňka Nejedlého v Opavě (od roku 1957 používalo název Slezské divadlo Zdeňka Nejedlého, a to až do února 1990).

Slezské muzeum, Slezský studijní ústav a po několik poúnorových let také ještě Slezský ústav v Praze tedy byly jedinými institucemi viditelně reprezentujícími české slezské ideje, byť v jejich limitovaných dimenzích. Přitom je třeba přiznat, že zřízení opavského Slezského studijního ústavu vnímalo vedení expozitury Zemského, respektive Krajského národního výboru v Ostravě jako významnou a do značné míry také prestižní záležitost, neboť se tento koncem roku 1949 postátněný ústav stal na desetiletí jediným regionálně profilovaným pracovištěm s komplexním badatelským programem v oblasti společenských i přírodních věd. Zacílení tohoto badatelského programu na Slezsko, jak bylo prezentováno na

23 *Státní okresní archiv Opava* (dále *SOKa Opava*), f. ONV Opava 1960–1976, k. 1691, inv. č. 1457, Zpráva odboru školství KNV Ostrava o přípravě oslav 100. výročí narození P. Bezruče.

24 Srv. MARTINEK, Branislav: Okresní výbor KSČ v Opavě v letech 1945–1948. In: *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, roč. 33, č. 2 (2007), s. 28.

25 Viz KNAPÍKOVÁ, J.: *Matice opavská*, s. 181–185 (viz pozn. 8).

26 Svým významem marginální opavské Sdružení umělců slezských nuceně ukončilo svou činnost až v lednu 1953, poté jeho členové přešli do příslušných poboček uměleckých svazů. (Bližší viz SKOČÍKOVÁ, Vendula: *Sdružení umělců slezských*. Rukopis 2005, uložen v Ústřední knihovně Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Opírám se o faktografické údaje této jinak nepříliš zdařilé práce.)

Členové výboru Slezského ústavu v Praze s herečkou Marií Glázrovou v popředí v roce 1953 (foto z osobních fondů autorů)

podzim 1948 v cyklu „Stav a úkoly vědeckého výzkumu Slezska“, ovšem muselo být počátkem roku 1950 v oblasti historie viditelně revidováno; podle pokynu ministerstva školství, věd a umění se měl ústav prioritně zabývat novodobými dějinami za současné preference výzkumu hospodářských dějin a dějin dělnického hnutí ve Slezsku a na Ostravsku. Byla tím nastoupena cesta k postupné redefinici badatelského profilu ústavu, dovršená v polovině let šedesátých.²⁷ Načasování tohoto kroku na rok 1950 nebylo z hlediska potřeb komunistického režimu vůbec náhodné. Právě tehdy se uzavíral proces vytváření základních mechanismů a nástrojů potřebných pro řízení společnosti, spojený s posilováním její celkové kontroly, zahájením ofenzivní propagandy a prosazováním nových ideologických šablon.²⁸ Z hlediska demontáže slezské ideje je třeba také připomenout, že v roce 1950 Slezský studijní ústav na delší dobu víceméně odložil prestižní projekt „Slezské vlastivědy“ (Vlastivěda slezských okresů), stejný rok je také začátkem konce pražského Slezského ústavu. Další několikaletá existence tohoto spolku je už pře-

²⁷ Podrobněji viz KNAPÍK, Jiří: *Slezský studijní ústav v Opavě 1945–1958: Proměny vědeckého pracoviště v regionu*. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2004, s. 94–100.

²⁸ K tomu blíže TÝŽ: *Únor a kultura: Sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha, Libri 2004, s. 271 n. a 331.

devším historií úpadku,²⁹ marného boje s úřady o jeho transformaci na sdružení napojené na opavský Slezský studijní ústav. Po rozchodu Slezského ústavu v lednu 1957 však v Praze záhy vznikl regionální vlastivědný kroužek Bezručův kraj, který celkem věrně kopíroval členskou i funkcionářskou základnu někdejšího ústavu (Ladislav Vašek, Otakar Dymek, Zdeněk Jerman, Nina Bonhardová, Ferdiš Duša, Jan Šafář, Jaroslav Volenec, Oldřich Zíka, Jarmila Glazarová, A. C. Nor, Zdeněk Vavřík, Vilém Závada a jiní), posílenou o vysokoškoláky ze zrušeného Domova slezských studentů.³⁰ Vlastivědný kroužek se však musel zříci uvažovaného názvu „Slezský kroužek“ či „Slezan“ s odůvodněním, že Ústava 9. května historická území Čechy, Moravu a Slezsko nezakotvuje. Za této situace byl s úspěchem požádán Petr Bezruč, aby svým jménem vlastivědný kroužek zaštitil. Personální kontinuita kroužku do jisté míry uchovávala alespoň do sedmdesátých let slezskou ideu původního spolku. Od svého vzniku v roce 1958 až do přelomu osmdesátých a devadesátých let pražský Bezručův kraj stále udržoval kontakty s kulturními činovníky ze Slezska (mimo jiné prostřednictvím své odbočky zřízené ve Frýdku-Místku v roce 1978 a existující dodnes). Pod vedením dlouholetého předsedy, hudebního skladatele a profesora Univerzity Karlovy Jaroslava Slavického pražský Bezručův kraj například pořádál festival Lašské kulturní jaro a další akce.³¹

V souladu s akceptováním „antikvovaného slezanství“ mohla být na jaře 1955 (7. května), v rámci oslav desátého výročí osvobození, slavnostně otevřena expozice ve výstavní budově Slezského muzea v Opavě. Expozice, zachycující „vývoj přírody i společnosti v historické oblasti Slezska“, byla záhy okresními i krajskými orgány vyzvedávána jako jedna z nejlepších, ba vůbec nejmodernější v Československu a doporučována orgány osvětové péče jako „pomoc utváření vědeckého světového názoru“.³² Oživení činnosti Slezského muzea paradoxně upamatovalo státní

29 K tomu viz TÝŽ: Slezský ústav v Praze a vědecký výzkum Slezska v letech 1945–1950. In: *Práce z dějin vědy*, sv. 6: *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2003, s. 475–550. Zajímavý je osud čelných funkcionářů Slezského ústavu; zatímco někteří se museli stáhnout do ústraní (Ladislav Vašek, Otakar Dymek), jiní byli stále aktivní v ústředních úřadech. Např. Josef Budník, dlouholetý funkcionář Slezského ústavu, v polovině 50. let stále působil na ministerstvu spravedlnosti. (Národní archiv, Praha (dále NA), f. Ministerstvo kultury, k. 166, inv. č. 225, záznam z porady k autorskému zákonu z 2.9.1954.)

30 *Archiv hlavního města Prahy*, f. Spolkový katastr, signatura IX/159; ŽIŽKA, Josef: O čem psali kronikáři před 10 lety. In: *Zpravodaj Rady Města Frýdku-Místku*, roč. 16, č. 2 (2006), s. 11.

31 Činnost Kulturního sdružení Bezručův kraj ve Frýdku-Místku (Chlebovicích) a jeho sepětí s pražskými osobnostmi dokumentuje např. kronika tohoto sdružení.

32 *ZA Opava*, f. Krajský národní výbor (KNV) Ostrava – schůze rady, k. II/21, pořadové číslo (poř. č.) 4999, záznam ze 111. schůze rady KNV 5.3.1957; *SOka Opava*, f. ONV Opava 1954–1960, k. 12, inv. č. 86, Zpráva o stavu a potřebě kulturní a osvětové práce v okrese Opava, 27.5.1958; H. P. [PODEŠVOVÁ, Hana]: Slezské museum otevřeno. In: *Radostná země*, roč. 5, č. 2 (1955), s. 60–62.

orgány na dřívější myšlenku sloučit s ním Slezský studijní ústav, což se pro odpor vedení ústavu nakonec neuskutečnilo. Dlužno dodat, že od roku 1956 přestalo být Slezské muzeum řízeno ministerstvem kultury a stalo se krajským muzeem.

S cejchem lokálního patriotismu

V polovině padesátých let začalo komunistické vedení v Československu upravovat metody řízení státu a v této souvislosti oživovat některé doposud zapovězené aspekty společenského života, což bylo možné vnímat jako postupnou, nikoli však kontinuální liberalizaci. Nelze ovšem říci, že by za této situace proslezské citění nacházelo větší pochopení u stranických či státních orgánů v kraji či v celostátním měřítku. Naopak, po roce 1956 se v reakci na vývoj v Polsku a Maďarsku tato témata mohla jevit ještě citlivěji, jejich oživování bylo možno odmítat jako projev takzvaného revizionismu, případně později liberalismu. Zmíněná obezřetnost politických orgánů znemožňuje sledovat některé dílčí posuny, spíše lze doložit určité zvyšování tlaku, konkrétně koncem padesátých a v polovině šedesátých let, kdy se upozorňovalo na problém takzvaného lokálního patriotismu.

Ve spojitosti se zmíněným společensko-politickým uvolněním v polovině padesátých let povolilo komunistické vedení vydávání nových, generačně i regionálně profilovaných kulturních periodik. Vznikl *Květen*, brněnský *Host do domu* a v Ostravském kraji v květnu 1956 kulturně-politický časopis *Červený květ*, svým názvem programově se hlásící k Bezručově poezii. Dlužno dodat, že tento časopis vycházel za mnohem horších podmínek než ostatní dvě zmíněná periodika. Není patrně náhodné, že právě na stránkách tohoto časopisu se v souvislosti s jeho vznikem začaly diskutovat otázky „regionalismu“, konkrétně formou ankety o pozitivně vnímaném regionalismu v literatuře, proti němuž byl stavěn provincialismus a lokální patriotismus.³³ Anketa zároveň navazovala na řízenou diskusi na stránkách krajského deníku *Nová svoboda* v roce 1955. Mohlo jít o další způsob, jak demonstrovat citlivost Ostravska a slezského regionu. *Červený květ* také krajské stranické a státní orgány pravidelně sledovaly a vyhodnocovaly jeho „ideový profil“; anketu o regionalismu přitom vnímaly jako významnou.³⁴ Podobné diskuse se ovšem objevovaly i ve vlastivědných periodikách okresního formátu. Koncem roku 1959 například začal vycházet časopis *Opavsko*, který záhy začal otiskovat (až do roku 1961) anketu o pojetí regionalismu ve vlastivědě, zaměřenou konkrétně na „neduhy dosavadní historické

33 PAVERA, Libor: Časopis Červený květ (v letech 1956–1958). In: SVOZIL, Bohumil (ed.): *Časopis Květen a jeho doba: Sborník materiálů z literárněvědní konference 36. Bezručovy Opavy (15.–16.9.1993)*. Praha – Opava, Ústav pro českou literaturu AV ČR – Slezská univerzita v Opavě 1994, s. 73–76.

34 ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava – schůze byra, k. 170, inv. č. 58, zápis ze schůze 14.1.1957, P-589; *tamtéž*, f. KNV Ostrava – schůze rady, k. II/20, poř. č. 4890, záznam ze 109. schůze rady KNV 5.2.1957.

„Slezský večer“ uspořádaný ve Slezském domě ve Všehrdově ulici v Praze u příležitosti pět-aosmdesátých narozenin Petra Bezruče v říjnu 1952. Účinkující Marie Glázrová a Miloš Nedbal (foto z osobních fondů autorů)

vlastivědy, zejména ve vztahu k Slezsku a hlavně k samotné Opavě“.³⁵ Část ankety byla zacílena i na odstranění „opavského egocentrismu“ jako konkrétního projevu lokálního patriotismu v dějinách Opavy a Opavska, v němž se odrážely „falešné reminiscence“ na někdejší postavení tohoto zemského hlavního města a antipatie vůči Ostravě a Ostravsku.

Za určitý relikv „opavského egocentrismu“ mohla být tehdy považována i existence Vyšší pedagogické školy v Opavě; její umístění v tomto městě však především problematizovala připravovaná reorganizace sítě vysokého školství v Československu. Za této situace se rada opavského okresního národního výboru na jaře 1958 pokusila podpořit její transformaci na Vysokou školu pedagogickou, případně vznik jiné vysoké školy technického směru. V čase potírání projevů „lokálního patriotismu“ ovšem toto úsilí nemohlo mít šanci na úspěch; tím spíše, že samot-

35 ORLÍK, Josef: Romantismus a lokální patriotismus. In: *Opavsko*, č. 2 (březen 1960), s. 18 n.; dále viz URBANEC, Jiří: Až kam sahá lokální patriotismus? In: *Tamtéž*, č. 4 (listopad 1960), s. 24; ORLÍK, Josef: K diskusnímu příspěvku J. Urbance. In: *Tamtéž*, s. 24; MARIÁNEK, Vladimír: O náplni a nových úkolech regionální vlastivědné práce. In: *Tamtéž*, č. 5 (květen 1961), s. 18 n.

ná iniciativa, nijak zvlášť soustavná, spíše reagovala na zprávy o snahách přenést Vyšší pedagogickou školu z Opavy do Ostravy, což se o rok později také skutečně stalo.³⁶ Připomeňme, že na podzim 1959 bylo nuceno (po zákroku téhož okresního národního výboru) ukončit činnost také Sdružení umělců slezských, reinkarnované krátce předtím, v roce 1954.³⁷

Na sklonku padesátých let se však kampaň proti lokálnímu patriotismu stávala navíc součástí „ideové přípravy“ na novou správní reorganizaci státu. Už na konci dubna 1959 přijal Ústřední výbor KSČ usnesení „O poslání a úkolech místního tisku“, které na jedné straně kritizovalo rozdílnou úroveň závodních časopisů a okresních (vesnických) novin při propagaci politických, výrobních a kulturních úkolů, na straně druhé poukazovalo na pronikání lokálního patriotismu na jejich stránky.³⁸ Problém lokálního patriotismu, už v souvislosti s ohlášenou správní reorganizací, rozváděl v září téhož roku na zasedání ÚV KSČ též první tajemník Antonín Novotný; interpretoval jej jako maloměstský přežitek projevující se nadbytečným zdůrazňováním hospodářského či politického významu daného místa a odvoláváním se na jeho kulturní tradice. Komunistický tisk poté dovozoval, že „v tom, že v městě je či není sídlo okresu nebo kraje, v tom není sláva a čest města“.³⁹

Pakliže politická situace v padesátých letech poskytovala minimální prostor pro uplatnění slezského patriotismu, vznik územně rozlehlejšího Severomoravského kraje tento vývoj jen potvrdil. Další vlna centralizace ještě více zvýraznila význam Ostravy a Ostravska v rámci kraje, což se mělo odrazit také v kulturním zázemí krajského města. Když krajské stranické vedení v polovině roku 1962 schvalovalo návrhy na mediální popularizaci Severomoravského kraje, příznačně se v naprosté většině z nich hovořilo o Ostravsku; podporu získala řada návrhů posilujících postavení Ostravy jako dominantního kulturního centra, které by poutalo pozornost v celostátním měřítku.⁴⁰ Tomu nahrávalo také posílení kompetencí krajských národních výborů při řízení kultury a osvěty; usnesení vlády v březnu 1963 kritizovalo okresní národní výbory za špatné řízení kulturního života po roce 1960, projevující se v činnosti školských a kulturních komisí ONV, uplatňováním „lokálních zájmů“ v řadě kulturních zařízení a podobně.⁴¹

36 SOKA Opava, f. ONV Opava 1954–1960, k. 24, záznam ze 43. schůze rady ONV 16.5.1958.

37 SKOČÍKOVÁ, V.: *Sdružení umělců slezských* (viz pozn. 26); *Nové Opavsko*, roč. 10, č. 14 (6.4.1968), s. 3.

38 O poslání a úkolech místního tisku. In: *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference KSČ 1960*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1960, s. 336–351.

39 O lokálním patriotismu. In: *Život strany*, roč. 6, č. 24 (1959), s. 1508–1510.

40 ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava – schůze byra, k. 202, inv. č. 61, zápis ze schůze 22.6.1962; P 775. Hovořilo se zde mj. o pořádání Celostátního festivalu reklamního a propagačního filmu, zřízení Studia krátkého filmu a divadla malých forem v Ostravě a o potřebě častěji uplatňovat ostravská umělecká tělesa v pražském i ostravském televizním vysílání.

41 Viz BUKOVSKÝ, Miroslav: Důležité změny v řízení osvěty národními výbory. In: *Osvětová práce*, roč. 17, č. 9 (1963), s. 163; KOUBEK, Milan: KOS začínají. In: *Tamtéž*, roč. 17, č. 18 (1963), s. 350.

Zajímavě se to projevilo v případě Krajského osvětového střediska sídlícího na zámku Hradec u Opavy, které v souvislosti s určitým potlačením propagandistických a osvětových aktivit, typických pro dobu jeho vzniku, rozvinulo sérii vlastivědných a kulturních programů. V návaznosti na reorganizaci správy v roce 1960 začal středisko řídit okresní národní výbor namísto krajského a organizace se v říjnu 1960 také přejmenovala na „Slezské kulturní středisko – zámek Hradec“. Zdůraznění jeho „slezskosti“ bylo chápáno jako zcela funkční z geografického i prestižního hlediska; autor této úpravy, dosluhující ředitel střediska, spisovatel a „osvětář“ Fran Směja to ostatně odůvodnil následovně: „Název *slezské* – věrohodněji vystihuje oblast působnosti, lépe označuje geografické umístění a má tak i význam propagandní...“⁴² Je ovšem otázkou, nakolik si zřizovatel, tedy Okresní národní výbor v Opavě, této úpravy názvu cenil – podle dochovaných hodnocení činnosti této organizace spíše než kulturní programy postrádal propagaci problémů zemědělské výroby.⁴³ V roce 1964 navíc o tento svůj „slezský“ přívlastek opět přišlo; lze se domnívat, že právě v souvislosti s již zmíněnou kritikou rozmáhání „lokálních zájmů“ v kulturních zařízeních.

V první polovině šedesátých let také procházel zásadní redefinicí svého vědecko-výzkumného zaměření Slezský ústav ČSAV. Zatímco ještě krátce po svém začlenění do Československé akademie věd v roce 1958 byl jeho výzkum stále spojován se „zvláštnostmi slezské oblasti“, byť v celkovém rámci Ostravska,⁴⁴ brzy začalo vedení akademie věd i krajské politické orgány diskutovat o zásadním přehodnocení profilu tohoto pracoviště, včetně přejmenování Slezského ústavu.⁴⁵ Zrušením komplexního badatelského profilu se fakticky začal vyprazdňovat původní smysl existence ústavu; po vyčlenění přírodovědného oddělení se společenskovědní část ústavu začala orientovat na řešení úkolu státního plánu pod názvem „Vznik a vývoj průmyslových oblastí v Československu“, se zvláštním zřetelem k takzvané ostravské průmyslové oblasti a výzkumu národnostní situace v kraji.⁴⁶ To se muselo odrazit také ve struktuře vědeckých pracovníků; už v březnu 1965 vydalo předsednictvo Krajského výboru KSČ v Ostravě pokyn k „uvolnění etnografů, folkloristů a dialektologů“, které měli nahradit sociologové.⁴⁷ S jejich pomocí pak krajské stranické

42 Upřesňující význam mělo také včlenění označení „zámek Hradec“ do názvu střediska, neboť „mnozí návštěvníci i z Čech a Slovenska vůbec netuší, že se jedná o zámek“. (Viz HAVRLANT, Petr: *Zámek Hradec u Opavy v letech 1945–1970*. Rukopis, Opava 2003, s. 73 (uložen v knihovně Ústavu historických věd Slezské univerzity v Opavě).)

43 *SOKA Opava*, f. ONV Opava 1960–1976, k. 1690, inv. č. 1456.

44 *Tamtéž*, f. OV KSČ Opava – schůze byra, zápis ze schůze 11.2.1959; též MARIÁNEK, Vladimír: Do nové práce. In: *Radostná země*, roč. 9, č. 1 (1959), s. 1–5.

45 GROBELNÝ, Andělín: *Cesta za vědeckým a vlastivědným uplatněním: Vzpomínky na odbornou práci ve Slezském studijním ústavu a ve Slezském ústavu ČSAV v Opavě*, 1. část: 1952–1958. Rukopis, Opava prosinec 1988, s. 81.

46 Viz FICEK, Viktor: *Slezský ústav ČSAV v Opavě 1948–1968*. Ostrava, Profil 1969, s. 65–87.

47 *ZA Opava*, f. KV KSČ Ostrava – schůze byra, k. 218, inv. č. 63, zápis schůze z 5.3.1965, P-845.

vedení záhy mohlo sledovat a analyzovat vztahy mezi národnostními menšinami Severomoravského kraje. Není bez zajímavosti, že výsledky sociologické sondy z února 1966 nebyly nijak zvlášť povzbudivé; podle ní přes sedmapadesát procent Poláků pociťovalo nevraživost ze strany Čechů. Respondenti konkrétně kritizovali preferování občanů české národnosti při obsazování různých funkcí, poukazovali na učitele českých škol, kteří údajně „nenáviděli Poláky“, stěžovali si na pracovníky Okresního národního výboru ve Frýdku-Místku, kteří úřadovali pouze česky, a podobně.⁴⁸ Je příznačné, že tyto jevy hodnotící zpráva připisovala „živlům bývalé národněsocialistické strany a Sokola“ jako nositelům českého nacionalismu.⁴⁹

Poúnorové umrtvení českého slezského patriotismu komunistická strana chápala jako důležitou součást odstraňování dřívějšího česko-polského napětí na Těšínsku a také úspěšného řešení národnostní otázky v duchu takzvaného socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu. Na jakékoli zřetelnější reflektování slezanství, které by tento jev nepojímalo jen jako historický relikv, proto stranické orgány reagovaly velmi rychle a možno říci i s určitou hysterií. Svědčí o tom odezva na celkem útlou brožuru tehdejšího pracovníka ideologického oddělení Krajského výboru KSČ v Ostravě Josefa Bilana-Šinovského s názvem *Dílo Óndry Lysohorského – promarněná mince rodného kraje*. Práci vydala ostravská pobočka Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí na jaře 1960, když ji ovšem předtím šéfredaktor Vojtěch Dolejší odmítl publikovat na pokračování v ústředním týdeníku *Tvorba*. Autor se vracel k výrazné básnické osobnosti, která se v letech druhé světové války dostala do konfliktu s komunistickou stranou kvůli své teorii „lašského národa“. Vydání publikace Bilan-Šinovský zdůvodnil nedostatečným ohlasem Lysohorského sbírky *Aj lašské řeky plynou do moře* v roce 1958, a především tím, že k básníkovu dílu mlčeli jazykovědci a politikové. „Tak nikdo

48 *Tamtéž*, k. 226, inv. č. 64, zápis schůze z 16.9.1966, P-886. Na jiném místě se poukazovalo na to, že u Čechů ještě „někde přežívají (často podvědomě) přežitky či zbytky rysů vlastenectví ‘buržoazního typu’“ a „určitý lokálpatriotismus“.

49 Nacionálně vyhraněné slezanství tehdy např. zosobňoval spisovatel A. C. Nor, v letech 1945 a 1946 jednatel Slezského kulturního ústavu v Praze. Je mj. příznačné, že když ve svých pamětech píše o postojích historika Viléma Plačka na počátku „normalizace“, vyhodnocuje je jako osobní mstu „Hlučičáka“ (údajně „Wilhelma Platscheka“), nikoli pouze stanoviska komunistického činovníka (NOR, A. C.: *Život nebyl sen: Záznam o životě českého spisovatele*, sv. 2. Brno, Atlantis 1994, s. 862 n.). Komunistická literární kritika ovšem na Norova díla pohlížela s despektem. Podle Oldřicha Rafaje byla prostoupena „lokálním slezským venkovanstvím“ a bylo jim „společné tvrzení o věrnosti hroudě, které se znásobuje neustálým zdůrazňováním ‘slezskosti’ země a jejího lidu“ (RAFAJ, Oldřich: *Literatura a současnost: Literatura na Ostravsku 1945–1961*. Ostrava, Krajské nakladatelství 1963, s. 59 n.). Na jiném místě Rafaj píše, že lokalizace Norových prací do prostředí slezského venkova „zdůrazňováním adjektiva ‘slezská’ ... sice dodávala jeho pracím rysy jisté specifičnosti, avšak v podstatě podporovala regionální tendence propagující opavské Slezsko jako zvláštní samostatnou etnickou oblast“ (*tamtéž*, s. 28).

nezvážil sociální a myšlenkové otázky, které hýbaly slezským krajem v minulosti,“ vyvozoval z toho. Autor chtěl v zájmu „zachování národní jednoty“ osvětlit tuto dílčí problematiku, „aby jednota dělnické třídy nebyla v tak závažných situacích, jako je budování socialistické společnosti, nikde a ničím narušována“, zvláště když právě Ostravský kraj potřebuje „národnostního klidu a souladu“.⁵⁰ K jeho smůle však ve stejné době publikoval Václav Kopecký své proslulé „paměti“, v nichž se k „Łysohorského případu“ kriticky vracel.⁵¹ Pakliže tedy Bilan-Šinovský usiloval o jakousi básníkovu rehabilitaci, výsledek byl právě opačný. V červnu a červenci 1960 se jeho publikací zabývalo byro Krajského výboru KSČ v Ostravě;⁵² ideologické oddělení k tomu účelu připravilo rozklad, v němž brožuru označilo nejen za zbytečnou, neboť Łysohorského koncepci zřetelně odmítla sovětská věda i vedení KSČ, ale přímo za škodlivou, protože prý obsahovala „nemarxistické, teoreticky nesprávné a ve svých důsledcích škodlivé, protistranické teze“. Stranický rozbor vycházel z toho, že jakýkoli nový příspěvek by „musel vyznít (!) jako příklad krize intelektuála, který pro své nepřekonané, nesprávné koncepte nezakotvil v současné socialistické společnosti a stojí stranou přes svoje nesporné umělecké kvality“. Dokladem měl být dopis redakci *Červeného květu* z roku 1956, v němž Łysohorský napsal, že už patnáct let čeká na odčinění křivdy. Bilan-Šinovský proto mohl tuto koncepci pouze „jednoznačně odsoudit“; avšak namísto toho se svým „krajně objektivistickým přístupem“ na řadě míst (podle interpretace krajských ideologů) „dokonce dostal na platformu Łysohorského“, probouzející „nezdravé ‘slezanství’“.⁵³ Stranické orgány zvláště popudilo, že Bilan-Šinovský přiznal Łysohorského názorům na národnostní problémy jisté „třídní“ opodstatnění do roku 1945 a podobně podmíněně uvažoval o „kmenové svébytnosti lidu“ ve Slezsku; jeho konstatování, že „současná naše slezská inteligence jde s lidem a pracuje pro novou socialistickou společnost“, a že tedy „není proto důvodů rozhojňovat počet národů naší země“, již nemohlo stranický odsudek zmírnit.⁵⁴ Byro Krajského výboru KSČ v Ostravě navíc ve svém hodnocení zdůraznilo, že k Łysohorskému je nutné přistupovat nejen jako k literátovi, ale také jako k politikovi a nacionalistovi. Bilanovo pojetí „objektivně vyhání čerta ďáblem. (...) Nelze nevidět, že jen ta skutečnost, že Łysohorského dílo

50 BILAN-ŠINOVSÝ, Josef: *Dílo Āndry Łysohorského – promarněná mince rodného kraje*. Ostrava, Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, krajské oddělení 1960, s. 5.

51 KOPECKÝ, Václav: *ČSR a KSČ: Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1960, s. 316–320.

52 ZA Opava, f. KV KSČ Opava – schůze byra, k. 188, inv. č. 61, zápis ze schůze 6.6.1960, P-716; *tamtéž*, k. 189, inv. č. 61, zápis ze schůze 29.7.1960, P-721.

53 ZA Opava, f. KV KSČ Opava – schůze byra, k. 189, inv. č. 61, zápis ze schůze 29.7.1960, P 721.

54 BILAN-ŠINOVSÝ, J.: *Dílo Āndry Łysohorského – promarněná mince rodného kraje*, s. 23 a 33 (viz pozn. 50).

nemá v našem kraji (tím méně v naší zemi) žádnou základnu ... zabránila tomu, aby se z oživovaných koncepcí nevyvinula nová iredenta, ne příliš vzdálená od iredenty Ciešlarovy.⁵⁵ Stranické orgány rovněž dosti podrážděně hodnotily pokusy srovnávat básnicky a ideově Óndru Łysohorského s Petrem Bezručem.⁵⁶ Josef Bilan-Šinovský byl poté donucen podstoupit písemnou sebekritiku, jeho brožura byla zakázána a většina (osm set padesát) z nákladu tisíce výtisků měla být zničena. Ideologické oddělení navíc upozornilo na podíl recenzentů knížky, Aloise Sivka, a zvláště Otakara Káni, toho času posluchače Institutu společenských věd ÚV KSČ. Celá záležitost následně přispěla k přechodnému zpřísnění vydavatelské praxe v Severomoravském kraji.⁵⁷

Zlatá šedesátá?

Nové impulzy s sebou přineslo relativní uvolňování československých poměrů ve druhé polovině šedesátých let. Tehdy město Opava začalo opět zdůrazňovat svou roli regionálního kulturního centra. Nově se tak mohlo mimo jiné projevit latentní napětí mezi ní a krajským městem Ostravou. V této souvislosti lze poukázat na zajímavý jev, kdy se oficiální opavské orgány, včetně struktur komunistické strany, začaly zasazovat za cíle podobné těm, které byly dříve vlastní původnímu českému slezskému patriotismu. Určité výběrové přihlášení ke spíše konzervativně pojímaným kulturním atributům představovalo nepochybně cestu, jak těžit z potenciálu pohraničního okresního města. Tyto tendence byly během roku 1967 umocněny přípravami oslav stého výročí narození Petra Bezruče, které bylo dokonce zařazeno mezi kulturní výročí UNESCO, a zvláště pak průběhem festivalu Bezručova Opava v září téhož roku.⁵⁸ Tato zvláštní symbióza pak vyústila do podpory snah o obnovu slezské samosprávy v roce 1968. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že už v lednu 1967 se tehdejší ministr školství a kultury Jiří Hájek veřejně, na prvním zasedání celostátního výboru pro uvedené oslavy v Hradci u Opavy, vyslovil pro

55 Na jiném místě stanoviska byra KV KSČ z 29.7.1960 se uvádí: „Vydání publikace by působilo značné nesnáze v nahlížení na problémy dávno vyřešené, tedy místo klidu by způsobila neklid a místo souladu nesoulad.“

56 Patrné je to také v doslovu básníka a překladatele citované Łysohorského sbírky Josefa Rumlara.

57 V této souvislosti lze poukázat na fakt, že zatímco v roce 1956 publikoval opavský Slezský studijní ústav vlastní teze ke starším slezským dějinám ještě pod názvem *K otázkám dějin Slezska* (GROBELNÝ, Andělín (ed.): *K otázkám dějin Slezska: Diskuse a materiály z konference v Opavě ve dnech 3. a 4. listopadu 1955*. Ostrava, Krajský národní výbor v Ostravě 1956), obdobná syntéza vydaná v roce 1968 již mohla vyjít jen pod zavádějícím názvem *Ostravsko do roku 1848* (TÝŽ (ed.): *Ostravsko do roku 1848: Kapitoly k historickému vývoji Slezska a Ostravska od pravěku k revolučnímu roku 1948*. Ostrava, Profil 1968).

58 Záznam vzpomínky tehdejšího vedoucího Památníku Petra Bezruče v Opavě, pedagoga a literárního historika Jiřího Urbance z listopadu 2007.

změnu názvu „Severomoravský kraj“, s nímž se většina obyvatel neztotožnila; „Bezručův rok“ se měl podle Hájka stát také příležitostí ke zohlednění Slezska v názvu kraje.⁵⁹

Probuzení slezského patriotizmu na jaře 1968 představuje již relativně samostatnou kapitolu sledované problematiky. Ačkoli pro oživení „slezanství“ bylo několik měsíců roku 1968 a počátku roku 1969 příliš krátkou dobou a přestože zároveň tento fenomén nesehrával v celostátním vývoji, ba ani v regionálních podmínkách výraznější úlohu (omezoval se víceméně na Opavsko),⁶⁰ bylo by možné v jeho tehdejší aktualizaci shledávat jistou obdobu k touhám po naplnění svébytnosti slovenské a moravské. Spolu s úsilím o (spíše vnějškové) navázání na projevy „slezanství“ v letech 1945 až 1947 se však s určitou naléhavostí začala objevovat i otázka životnosti slezské ideje a její další perspektivy, k čemuž širší československá veřejnost zůstávala spíše chladná či skeptická.⁶¹

Slezský patriotismus koncem šedesátých let nacházel svůj výraz jednak v úvahách o správním, respektive státoprávním začlenění Slezska v celorepublikovém kontextu. Na veřejnost se tak znovu vrátil požadavek obnovení slezské samosprávy.

Budova Slezského studijního ústavu v Opavě, dnes Slezského ústavu Slezského zemského muzea, stav v roce 2004 (foto autorů)

59 Viz URBANEC, Jiří: Za rehabilitaci názvu „Slezsko“. In: *Nové Opavsko*, roč. 10, č. 13 (30.3.1968), s. 3.

60 Tuto regionální omezenost dokládá mimo jiné i následující práce: PAVELČÍKOVÁ, Nina: Tři opavská jara: Obrodný a normalizační proces v letech 1967–1970. In: *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, roč. 18, č. 1 a 2 (1992), s. 6–10 a 14–18; roč. 19, č. 1 (1993), s. 11–13.

61 Srv. např. RENČ, Václav: Zemské zřízení a národní kultura. In: *Index*, roč. 1, č. 5 (1968), s. 70 n.

62 Této problematice byla věnována detailní pozornost v článku manželů Plačkových: PLAČKOVÁ, Magda – PLAČEK, Vilém: Boj o slezskou samosprávu v roce 1968. In: *Ročenka Okresního archivu v Opavě*, č. 10. Opava, Okresní archiv v Opavě 1990, s. 16–46; též JIRÁSEK, Z.: Slezská idea v poválečném Československu, s. 190 n. (viz pozn. 3).

vy.⁶² Celkově lze však konstatovat, že představa zemského uspořádání či jakési čtyřfederace (s Moravou a Slezskem jako svébytnými útvary vedle Čech a Slovenska) narazila už tehdy na řadu odpůrců.

Za významnější lze pokládat snahy v kulturní sféře, jež navazovaly na některé aktivity z těsně poválečné doby. Podařilo se obnovit Matici opavskou, která absorbovala těšínskou Slezskou matici osvěty lidové a přejmenovala se na Matici slezskou. Ta začala vydávat revue *Slezsko: Kultura a země*, na jejíchž stránkách se ke svým názorům z let poválečných vrátil například Leopold Peřich. Novou koncepci vnímání Slezska zde nabízel demograf Lubomír Bajger, který doporučoval věnovat pozornost folkloru a kultuře, jinak však řešit aktuální otázky ekonomického a sociálního rozvoje.⁶³ Kromě toho se vynořily snahy o založení Slezské univerzity, byla obnovena činnost Sdružení umělců slezských a podobně. Rehabilitaci samotného názvu „Slezsko“ požadoval v regionálním tisku Jiří Urbanec.⁶⁴

Avšak následující vývoj opět zasunul projevy „slezanství“ do pozadí a výhonky někdejších osobitých reflexí byly do značné míry eliminovány. Veřejného ohlasu a společenské reflexe se problematika slezských tradic dočkala znovu až po dvou dekádách „normalizace“, na počátku let devadesátých. To by však již byla jiná kapitola, přesahující deklarovanou mez této studie.

63 BAJGER, Lubomír: [Vyjádření k anketě.] In: *Slezsko: Kultura a země*, roč. 2, č. 1 a 2 (1969), s. 8–11 a 27–28.

64 Viz pozn. 58.